

ДОДАТОК ДО II ТОМУ

(Західний — Захурчаты)

У попередніх виданнях «Словаря української мови» Бориса Грінченка була, на жаль, пропущена частина реєстру на літеру З — близько 90 словникових статей (разом з покликаннями). У цьому виданні такі слова відновлюються за архівом Б. Грінченка, який зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, і подаються в кінці літери Н другого тому. У пропонуваному додатку текст Б. Грінченка подається без змін.

Західний, а, е, прил. Западный. *И вы схи́дни, ѿ вы захидни. И вы, що по горахъ пышныхъ.* К. Псал. 172.

Захід-сонця, нескл. 1) Западъ. 2) закатъ. *Цыганъ пишовъ на закладъ, що буде косыты до захид-сонця.* Ном. 10057.

Західь, оду, м. 1) Заходъ, закатъ. *Щобъ я до заходу сонця дитей не бачывъ.* Ном. 931. 2) Западъ. *Ой куды ты полынешъ, сывий соколоньку, чы на-в-всхидъ, Чы на захидъ, чы на Вкраиночку.* Чуб. V. 381. Употр. во мн. ч.: **Повернутися на заходи сонця.** Повернуться къ западу. Змієв. у. 3) Хлопоты, приготовленія. *Ніяк того діла в один день не скінчиш, — багато заходу.* Мир. Пов. II. 119. *Тры дни заходу, а день празныку.* Ном. **Дурный захидь.** Неудачныя старанія. Ном. 7597. **Шкодá ѿ заходу!** Напрасныя старанія. Ном. 7597. **За однимъ заходомъ.** За однимъ разомъ. *За однимъ заходомъ забрать вже ѿ тее.* Уман. у. 4) **Заходомъ бытыся.** Усиленно битися. *Серце що-годыны заходомъ бьеться: не дїждусь його.* Г. Барв. 78. 5) **У заходы йты.** Идти зигзагами. *Кинь въ горахъ у заходы йде.* Гуцул.

Захімлигы, млю, лыш, гл.? *Захімлили хімлушечку, Як у полі грушечу Сьому, тому хемлушечка, А Юрасю як душечка.* Свад. п. Мет. 209.

Захланный, а, е, прил. Жадный. *Убогому мало-що бракуе, а захланному всього.* Ном. 1564.

Захланнык, ка, м. Жадный челов к. Желех.

Захланнысть, осты, ж. Жадность. Желех.

Захлына́тыся, наюся, ешся, с. в. захлы́нутыся, нуся, нешся, гл. *Захлебываться, захлебнуться, поперхнуться. Не встипа збрехаты — захлынулася.* Уман. у. *Пекельный цербере! гарчы і захлинайся.* К. Дз. 57.

Захлы́паты, паю, ешь, гл. Заплакать, начать всхлипывать. *Ти молодыци, що спивалы и казылысь, захлыпалы.* Стор. МПр. 55.

Захлы́патыся, паюся, ешся, с. в. захлы́пнүтыся, пнуся, нешся, гл. = Захлына́тыся, захлынутыся. *Аж пырхае, аж захлыпается проклятий.* ЗОЮП. II. 30. *Положи бо шапку!.. захлипнувшись з горя... говорить бабуся.* Г. Барв. 504.

Захлы́стуваты, тую, ешь, гл. *Захлебывать.* *Сватання горілкою захлистувать.* Стец. 18.

Захлы́стуватыся, туюся, ешся, гл. *Захлебываться.*

Захлю́ндытыся, рюся, рышся, гл. = Захлю́патыся.

Захлю́паты, паю, ешь, гл. *Забрызгать, замочить (платье).*

Захлю́патыся, паюся, ешся, гл. *Забрызгаться, замочиться.*

Захлю́постаты, таю, ешь, гл. = Захлю́потаты. *Стали брести, а коні в воді як захлюпостали.* ЗОЮР. I. 301.

Захлю́потаты, чу, тышь, гл. *Заплескать.* *Лыны захлюпоталы у води у горшку пидъ лавкою.* Рудч. I. 188.

Захлю́статы, стаю, еш, гл. = Захлю́паты.

Захлю́статыся, таюся, ешся, гл. = Захлю́патыся. *Забрызкався, захлюпався.* Кв. I. 138.

Захлю́щытыся, шуся, шышся, гл. = Захлю́статыся.

Захля́нуты и захля́сты, ну, нешь, гл. *Отощать, ослабѣть.* *Захляла молодецька сила.* Греб. 354.

Захля́патыся, паюся, ешся, гл. = Захлю́патыся. Вх. Уг. 239.

Захля́сты. См. **Захлянуты.**

Захмарити. См. **Захмарювати.**

Захмарювати, рюю, еш, с. в. захмарыты, рю, рышь, гл. Покрывать, покрыть тучами, затмить, затемнить. *Захмарыв прежнему його славу.* К. Псал. 209.

Захмарюватися, рююся, ешся, с. в. захмарыться, рюся, рышся, гл. Покрываться, покрываться тучами. *На двори захмарылося. Сонечко мое ясеньке!.. тепер ти захмарилось.* Г. Барв. 386. *Захмарилось обличчя Грицькове.* Г. Барв. 153.

Захмеліты, лю, лышь, гл. Охмелѣть.

Захмызувати, зую, еш, гл. Загородить хмызом. Славяносерб. у.

Захмулений, а, е. О колосѣ и пр.: пустой, больной. *Як великодну п'ятницю ясно, то пшениця не буде захмулена.* МУЕ. III. 43. *Оріхи захмулені.* МУЕ. III. 46.

Захмурытыся, рюся, рышся, гл. Нахмуриться. *Що ся на'ня захмурыла Ты, бидо, чорненька.* Гол. IV. 491.

Захова, вы, ж. = Заховъ.

Заховання, ня, с. Сохранение. Левиц.

Заховаты, ваю, ешь, гл. 1) Спрятать, запрятать. *Украдешь одержу и заховаешь.* Рудч. 2) Сохранить, уберечь. *Видь урокивь и Богъ не заховае.* Ном. 8395. *Захочай насъ одъ сього лыха!* Стор. МПр. 89. 3) Похоронить. *Заховае хоть и пиль Абы грошей сорокъ кипъ.* Чуб. V. 461. *Сама хоче мене маты в землю заховаты.* Шевч. 17.

Заховатыся, ваюся, ешся, гл. 1) Спрятаться, запрятаться, скрыться. *А, а, коточокъ, Заховався в куточокъ!* Макс. 1849. 105. *Старий заховався В степу на могилі, щоб ніхто не бачив.* Шевч. 6. *Въ нову комору заховаюся, Золотымы замкамы замыкаюся.* Чуб. III. 129. *Нема ни тьмы, но схованкы такои, Щобъ заховався ледачий зъ своим диломъ.* К. Іов. 76. 2) Сохраниться, удержаться.

Заховстаты, таю, ешь, гл. Зануздать. *Кацапы кажуть — зануздай, а мы — заховстай кони, а воно все йидно.* Камен. у.

Заховъ, ву, м. Скрытое мѣсто, сокрытие. *Той кинь стоявъ у його десь тры дни у захови.* Верхн. у. *Даю гроші батькові у захова, то вони у його скрині лежать.* Новомоск. у.

Заходень, дня, м. Прилещецъ. *Під пальмами ховався мовчазливий, Скитавсь по кам'яній пустині одинокий, Мов заходень, стратенець нещасливий, Серед чужих людей безлюдник боязливий.* К. Мх. 17.

Заходенькы, кивъ, мн. Уголки. *Вси заходенькы обходила, И смитнычкы, И суточки, А доброго ничего тамъ не вздрила.* Гліб. 30.

Заходжуватыся, джуюся, ешся, гл. [потім закреслено і подано далі — після заходжытыся, але наступне слово заходжый лишилося на місці. — О. Т.]

Заходжый, а, е, прил. Захожий. Н. Вол. у.

Заходжыты, джу, дышь, с. в. зайты, йду, деш, гл. 1) Заходить, зайти (куда). *Отъ вона заходжыть в тухату.* Рудч. *Та йшов козак до дивчыны, зайшов до вдовыци.* Мет. 53. 2) — за що. Заходить, зайти за что-либо. *Уже зайшла за ліс, — не видко вже.* 3) О солнцѣ: заходить, зайти, закатываться, закатиться. *Не заходь, сонце, не заходь.* Чуб. III. 232. 4) Заходить, зайти; уходитъ, уйти. *Брехнею не далеко зайдеш.* Ном. *Спасибі Богу, що зайшла десь, а то б уже давно досі скребла моркву.* О. 1862. II. 24. 5) Доходить, дойти, достигать, достигнуть. *Напиламя на меду та додому не зайду.* Гринч. III. 326. *Не заходить матінчин та до мене голосок.* Чуб. *Ой обсади, мила, голубонька сива, вишеньками двір, ой щоб не заходив, вітер не заносив мого голосочку в двір.* Мет. 67. *Заходять негарнії звісти.* КС. 1862. V. 362. 6) Застигать, застигнуть, заставать, застать. *Заночуйте, добрі люде, Бо мя нічка зайшла.* Гол. *Я грапа Розумовського не зайшла затим, що спрежду в другій слободі жила.* Харьк. г. *Заходять нас вісти: Ходять нам дати їсти.* О. 1862. IV. 14. 7) В карточной игрѣ: ходитъ, пойти. Харьк. у. 8) Начинаться, начаться. Употр. только въ выраж.: **Свято, празник заходитъ, зайшов.** **Свято заходить.** Наканунѣ самого праздничного дня сейчас послѣ заката солнца, — только относительно этого вечера и употребляется настоящ. выражение. 9) — з ким. Водитъ съ кѣмъ компанію, знаты ся съ кѣмъ; начинать, начать что-либо дѣлать съ кѣмъ. *Се злидні, бідота! Що тобі з такими заходити.* МВ. (О. 1862. III. 45). *Не хочу... з мужиками заходити.* Св. Л. 158. *Я з поганою не зайду.* Св. Л. 235. *З дурнем зайди, сам дурнем будеш.* Ном. 6170. 10) Доставать, хватать, хватить, быть въ достаточном

количествомъ. *Малярі, малярі, красную змалюйте: За мої гроші фарбу не шкодуйте! Кед то й вам не зайде, я еще докуплю.* Гол. III. 438. II). Беременѣть, забеременѣть. *Изварить ту щуку, із їжте, то ви зайдете. Вона так і зробила: зайшла і цілий год ходила. Кончився год — родила ужа.* Рудч. Ск. 1. 81. То-же значеніе: зайті дитям, — на дитину. Зачать ребенка. *Параска зайшла на дитину.* Волч. у. 12)— сльозами, кров'ю. Наполняться, наполниться слезами (о глазах), затекать, затечь кровью. *Сльозами очі заходять.* Желех. 13) — між ким. Случаться, случиться, произойти между кѣм. *Зайшло щось межи нами.* Желех. 14) —у голову. Съ ума сходить, сойти, оудрѣть. *Миш у голову зайшла, заким зерно знайшла.* Ном. 1518. 15) **Заходьгы в рѣчі,— розмову.** Вступать в разговор. *Не дуже в речі заходжу: распитаюсь дороги... та й дали.* МВ. I. 14. *З Варкою що-дня Павло бачився на-швидку. В розмову вона не заходила.* МВ. (О. 1862. I. 83). *З Марусею вона про се не заходила в розмову.* МВ. II. 158. 16) — у сварку. Ссориться, затѣвать ссору. *Нехай-же мене Господь милосердний боронить, щоб я з тобою в сварку заходила.* МВ. I. 12. 17) — у хмару. Начинать, начать говорить что-то непонятное. *Отже и бачу, що ви... в хмару заходите.* О. 1862. II. 30.

Заходьгы, джу, дышъ, гл. 1) Начать ходить, приняться ходить, заходить. *Вставъ и заходывъ по хати. Ходором заходьгы.* Задрожать, задвигаться. *Въ його земля ажъ ходоромъ заходьтъ, И задрижять йи стовпы-пидпоры.* К. Іов. 2) Обносить. *Нови чоботы треба заходьты по сухому.*

Заходитися, джуся, дышся, с. в. зайтыся, йдуся, дешся, гл. 1) Заливаться, залиться плачем, смѣхом (преимущественно о дѣтяхъ). Мил. 33. *Чи ти глуха? Аж заходиться дитина, кричучи, а вона не чує! — Як зайшлось дитя, дак насилу одхлынуло. — Треба швидче до господи: дитина зайшлась.* Г. Барв. 361. *То засмієсь, аж зайдеться, То знов заголосить.* Федьк. 2) Начинаться, начаться. *Од чого-то воно зайшлось, що ти його везла?* Рудч. Ск. I. 182.

Заходьгыся. См. **Заходжуватыся.**

Заходжуватыся, джуюся, ешся, с. в. заходьгыся, джуся, дышся, гл. Приниматься, приняться за что, затѣять что. *Та й заходывся хорошенько М'ясце пидъ дубомъ умынать.* Гліб. *Губы та опеньочки — заходывсь старый коло ненецькы.* Ном. *Жинка заходьлась, — наварыла галушокъ.* Рудч. *Заходивсь коло неї з батогом.* Г. Барв. 322.

Захожальй, а, е, прил. Захожій.

Захожаты, жаю, ешъ, и захождаты, ждаю, еш, гл. = Заходьгы. *Из ряду до ряду захожайте (захождайте).* Чуб. V. 933. КС. 1882. VIII. 267. *Ой ставъ мисяць захожаты.* Мет. 74.

Заходжуваты, жую, ешъ, гл. = Захожаты.

Заходжуватыся, жуюся, ешся, гл. = Заходжуватыся. *Наглядів раз п. гарненьку молодичку та й давай біля неї заходжуватись.* Мнж. 93.

Захожый, а, е, прил. Захожій. *Чужи вони булы, захожи въ тій краини.* К. Псал. 239.

Захолітаты, таю, еш, гл. Заколебать, зашатать. Желех.

Захолітатыся, таюся, ешся, гл. Заколебаться, зашататься. Желех.

Захолод, ду, м. Студень, заливное. *Дев'ятнадцять самих баранячих голів до захолоду сама посмалила.* Г. Барв. 425. *І порося свячене, і паска заввишки з козацьку кучму, і захолоди, і всякі страви.* Г. Барв. 179.

Захолода, ды, ж. Прохлада. Желех.

Захолоджуваты, джую, ешъ, с. в. захолодьгы, джу, дыш, гл. Застуживать, застудить. *Було й замочу ноги, і захолоджу, а кочу на батьківських до дітей.* Г. Барв. 504.

Захолоджуватыся, джуся, ешся, с. в. захолодьгыся, джуся, дышся, гл. Простуживаться, простудиться. *Захолодьлась дитина та й умерла.* Канев. у. *Де взявся вітер, буря, дощ ливний — захолодилась вона та й занедужала.* МВ. (О. 1862. I. 81).

Захолодиты, дія, ешъ, гл. = Захолонуты.

Захолодка нарѣч. Пока прохладно.

Захолоджуваты, жую, ешъ, гл. = Захолоджуваты.

Захолонуты, ну, нешъ, гл. Простыть. *Добре будеъ якъ захолоне.* Ном. *Винъ такъ и захоловъ.*

За́хоп, пу, м. **Захватъ**.

Захо́плюваты, люю, ешь, с. в. **захопыты**, плю, пышь, гл. **Захватывать**, **захватить**.
Захоплював потужний людську землю. К. Іов. 49. Дух й захопило. К. ДС. с. II.

Захоробрытыся, рюся, рысья, гл. **Расхрабриться**.

Захорона, ны, ж. **Защита**. Желех.

Захоронний, а, е. **Защитный**. Желех.

Захороньти. См. **Захороняты**.

Захороняты, няю, ешь, с. в. **захороныты**, ню, нышь, гл. 1) = **Поховаты**. *Выкопайте дилъ глыбокий, схоронить мене. Выкопали й захоронылы. Чуб. V. 1054. Рудч. 160.*
2) **Защитить**.

Захорощыты, шю, ешь, гл. **Похорошить**.

Захоруваты, рую, ешь, гл. **Заболеть**. Камен. у. Міус. окр. *Пославъ Богъ йимъ лыхо: захорувавъ Господарь та хутко и вмеръ. МВ.*

Захотінка, нкы, ж. **Капризное желаніе**. Желех.

Захотыты, чу, чешь, гл. = **Захтыты**. *Захотила вража баба молодую буты. Мет. 471.*

Захотытыся, хочеться, гл. безл. = **Захтитыся**. *Сыдивъ, сыдивъ, ажъ спаты захотилося. Кв. Др. 207.*

Захрабруваты, рую, ешь, гл. = **Захоробрытыся**. *И йонъ же якъ захрабрувалы, Жыви сюды примандрувалы. Котл. Ен.*

Захретыты, хрешу, стыш, гл. **Перекрестить**. МВ. (КС. 1902. X. 154). Мнж. 129. *Чоловік побіг поперед його та скрізь хрести понаписував, аж по усьому світові. От чорт де не поткнется, — усе захрещене. Мнж. 128.*

Захретытыся, хрешуся, стышся, гл. **Перекреститься**. *Люде, зачувши дзвонів, захрестились, замолились. Мир. Пов. II. 121.*

Захрыпнуты, пну, неш, гл. **Охрипнуть**. *Співаю, аж поки не захрипну. Левиц. I. 121.*

Захропыты, плю, пышь, гл. **Захропнуть**. *Захропла на всю хату. КВ. II. 122.*

Захрумкаты, каю, ешь, гл. **Захрустнуть** (на зубах).

Захрумтити, мчу, мчыш, гл. **Захрустнуть**. *Він йому так одважив кием по плечах, що аж кістки захрумтіли. К. ЧР. 276.*

Захрупаты, паю, ешь, гл. 1) = **Захрумкаты**. 2) = **Захрущаты**.

Захрупостыты, шу, стыш, гл. **Захрустнуть**, **затрещать**; о снѣгѣ: **заскрипнуть**. *Захрупостів сніг. Г. Барв. 167.*

Захрущаты, шу, шышь, гл. = **Захрупостити**. *Зомліє, було, нога, захрущыть кістка. Левиц. I. 7. Як заломить свої руки, аж пальці захрущали. Мир. ХРВ. 317.*

Захрюкаты, захрюкаты, каю, ешь, гл. **Захрюкать**.

Захрясыты, хряшу, сыш, гл. **Загромоздить**, **запрудить**, **покрыть**. *Так і захрясять воду гуси, — таких їх тут! Н. Вол. у.*

Захряснуты, ну, нешь, гл. 1) **Запрудиться**, **наполниться**; **засыпаться**. *Тамъ въ одного майстра хлопцивъ, якъ высыпять, то такъ улыця й захрясне. Лебед. у. Гналы быкивъ, та такъ улыця й захрясла. Лебед. у. Тамъ людей, людей: шляхъ захрясь. Черк. у. Такъ базаръ и захрясь возамы. Змієв. у. Не кладіть соломи до дров, бо захрясне попѣлом та й не будуть горіти дрова. Н. Вол. у. 2) **Застрять**. Св. Л. 287. *Якъ захрясне въ горли, ніякъ не одкашляешъ. Пішов та й захряс там. Довелося б мені і в Москві захряснуть на безгрішї. Шевч. (КС. 1883. III. 406).**

Захтыты, хочу, чешь, гл. **Захотеть**. *Захтивъ у дида выпросыты хлеба. Ном. Гуси води захтіли, На Дунай полетіли. О. 1862. IV. 34.*

Захтытыся, хочеться, гл. безл. **Захотеться**. *Захтілося — запрягайте, видхтілося — выпрягайте. Ном. 4974. А воно жъ солоне — пыты захочеться. Рудч. I. 2.*

Захудыты, дію, ешь, гл. **Исхудать**.

Захудыты, джу, дышь, гл. **Довести до худобы**. *Захужени волы. Черк. у.*

Захукаты, каю, ешь, гл. **Подуть в ладони** (для согрѣванія).

Захурчаты, чу, чышь, гл. **Покатиться съ шумомъ**. *Дныще захурчало ажъ на горыще. Левиц. I. 47.*